

LAO KI HONO MALU'I 'O E NGAahi FAKA'ILONGA FAKASIOKA-LAFI 2002

FAKAHOKOHOKO 'O E NGAahi KUPU

Kupu:

KONGA I - TALATEU

1. Hingoa nounou mo e kamata'anga
2. Ha'i 'a e Kalauni
3. 'UHINGA lea

KONGA II - MALU'I 'O E NGAahi FAKA'ILONGA FAKASIOKALAFI

4. Ngaahi hopo sivile
5. Lahi 'o e malu'i
6. Ngaahi faka'ilonga fakasiokalafi pu'aki tatau kae 'uhinga kehekehe ki he Ngaahi Uaine
7. 'Ikai kau 'i he malu'i
8. Tautea

KONGA III - LESISITA 'O E NGAahi FAKA'ILONGA FAKASIOKALAFI

9. Kole Lesisita
10. Kakano 'o e kole
11. Ngaue ki he kole
12. Totonu ki hono ngaue'aki
13. Kaniseli mo fakatonutonu 'o e lesisita
14. Ngaahi Lesisita

KONGA IV - FAKANGAUE

15. Pulusi 'i he Kasete
16. Fakatonutonu 'o e ngaahi hala mo e fakalöloa 'o e taimi
17. Ngaue'aki 'o e ngaahi mafai fakaeia
18. Mafai 'o e Fakamaau'anga
19. Tangi ki he Minisita
20. Ngaahi Tu'utu'uni

KONGA V - NGAahi TU'UTU'UNI MAKEHE FEKAU'AKI MO E NGAahi FAKA'ILONGA MO E NGAahi ME'A MAKEHE

21. Ngaahi faka'ilonga fefakatau'aki takihala
22. Ngaahi faka'ilonga fefakatau'aki 'oku fehanganagai mo ha faka'ilonga fakasiokalafi ki he ngaahi uaine mo e ngaahi sipiliti
23. Makehe 'o e ni'ihine nau faka'aonga'i kimu'a

Tonga.

Fika 17 ‘o e 2002.

‘Oku ou loto ki ai,

TAUFA‘AHAU TUPOU IV,

23 ‘o Tisema, 2002.

KO E LAO

KE TU‘UTU‘UNI KI HONO MALU‘I ‘O E NGAAHI
FAKA‘ILONGA FAKASIOKĀLAFI

[3 Sepitema, 2002.]
‘OKU TU‘UTU‘UNI ‘e he Tu‘i mo e Fale Alea ‘o Tonga ‘i he Fakataha Alea
‘o e Pule‘anga ‘o pehē:

KONGA 1 - TALATEU

1. (1) ‘E ui ‘a e Lao ni ko e Lao ki hono Malu‘i ‘o e Ngaahi Faka‘ilonga
Fakasiokālafī 2002.

Hingoa
nounou mo e
kamata‘anga

(2) Kuo pau ‘e kamata ngaue‘aki ‘a e Lao ni ‘i ha ‘aho ‘e fakahā ‘e he
‘Ene ‘Afio‘i he Fakataha Tokoni‘.

2. ‘Oku ha‘i ‘e he Lao‘ni ‘a e Kalauni‘.

Ha‘i ‘e he Lao ‘a e
Kalauni

3. ‘I he Lao‘ni, tukukehe ka fiema‘u ha toe ‘uhinga kehe ‘i hono
tu‘unga‘,

‘Uhinga‘i Lea

“Fakamaau‘anga” ‘oku ‘uhinga ki he Fakamaau‘anga Lahi ‘o Tonga‘;

“elia fakasiokalafi” ‘oku ‘uhinga ki he vahefonua ‘o ha fonua‘ pe ha
vāhenga fonua pe ha feitu‘u ‘i he vahefonua ko ia‘‘a ia‘e hoko‘ ko
e tupu‘anga fakasiokalafi ia ‘o e ngaahi koloa‘;

“faka‘ilonga fakasiokalafi” ‘oku ‘uhinga ki ha faka‘ilonga ‘oku ne tala
‘oku tupu ha koloa mei ha vahefonua ‘o ha fonua, pe ha vahenga
fonua pe ha feitu‘u ‘i he vahefonua ko ia‘, kapau ‘oku taku ha lelei,
ongoongo pe ha ‘ulungaanga makehe ‘o e koloa ko ia‘ ki hono

tupu'anga fakasiokälafi;

“koloa”'oku 'uhinga ki ha koloa fakanatula pe fakangoue pe ha koloa ngäue fakamea'a pe fakangaue'anga;

“Minisitä”'oku 'uhinga ki he Minisitä ki he Ngäue 'a e Kakai', Fefakatau'aki mo e Ngaahi Ngaue'anga;

“taha fa'u”'oku 'uhinga ki ha:

- (a) taha fa'u 'o ha ngaahi koloa fakangoue pe ha taha kehe 'oku ne ngaue'aki ha ngaahi koloa fakanatula;
- (b) taha ngaohi 'o ha ngaahi koloa fakamea'a, pe fakangaue'anga; mo
- (c) taha fefakatau'aki 'oku ngäue ki he ngaahi koloa ko ia';

“lesisita”'oku 'uhinga ki he Lesisita 'o e Ngaahi Faka'ilonga Fakasiokalafi 'oku tauhi 'i he kupu 14.

“Failesisita”'oku 'uhinga ki he Failesisita 'o e Koloa Fakangaue'anga 'oku ma'u lakanga 'o fakatatau ki he kupu 37 'o e Lao ki he Ngaahi Koloa Fakangaue'anga'.

KONGA II: MALU'I 'O E NGAahi FAKA'ILONGA FAKASIOKALAFI

Ngaahi hopo
sivile

4. 'E ngofua ke kamata 'e ha taha kaunga pe ha kulupu 'a ha kau fa'u pe kau konisiuma kaunga ha hopo 'i he Fakamaau'anga' ke ta'ofi, fekau'aki mo ha ngaahi faka'ilonga fakasiokalafi-
 - (a) hono ngaue'aki 'o ha fa'ahinga founa pe, 'i he fakahingoa pe faka'ali'ali ha koloa 'oku ne fakahaa'i pe fakatupu mahalo ko e tupu 'a e koloa ko ia' 'i ha 'elia fakasiokalafi kehe mei hono feitu'u tupu'anga mo'oni' 'i ha founa 'oku ne takihala'i 'a e kakai' fekau'aki mo e tupu'anga fakasiokalafi 'o e koloa ko ia';
 - (b) ha ngaue'aki 'oku hoko ko ha fe'auhi ta'etotonu 'i loto 'i he 'uhinga 'o e Lao ki he Malu'i mei he Fe'auhi Ta'etotonu 2002; pe
 - (c) ngaue'aki ki he fakahingoa uaine ki ha ngaahi uaine 'oku 'ikai ko hono tupu'anga 'a e feitu'u 'oku fakahaa'i 'e he faka'ilonga fakasiokalafi ko ia' pe ha ngaahi sipiliti ki ha ngaahi sipiliti 'oku 'ikai ko hono tupu'anga' 'a e feitu'u 'oku fakahaa'i 'e he faka'ilonga fakasiokalafi ko ia', neongo 'oku faka'ilonga' 'a e tupu'anga mo'oni 'o e ngaahi koloa ko ia' pe ko e faka'ilonga fakasiokalafi 'oku ngaue'aki' 'oku liliu pe 'oku fakataha'i mo ha ngaahi fo'i lea 'o hangë ko e "fa'ahinga", "sipinga", "äkenga", "fa'ifa'itaki" pe ngaahi lea pehë;

pea 'i ha ngaahi hopo 'i he kupu ni, 'e ngofua ki he Fakamaau'anga', 'o tănaki atu ki ha 'oatu ha tu'utu'uni ta'ofi, ke ne foaki ha ngaahi totongi maumau mo foaki atu ha huhu'i sivile pe ha fakalelei kehe 'a ia kuo pau ke ne tu'utu'uni 'oku taau'.

5. Kuo pau 'e ngaue'aki 'a e malu'i 'i he Lao' ni- Lahi 'o e malu'i
- (a) 'o tatau ai pē pe kuo lesisita ha faka'ilonga fakasiokalafi pe 'ikai ka kuo pau foki, ko hono lesisita 'o ha faka'ilonga fakasiokalafi 'i he Konga III 'o e Lao' ni, 'i ha hopo 'i he Lao' ni, kuo pau te ne 'ai ke pehē ko ha faka'ilonga fakasiokalafi 'a e faka'ilonga ko ia'; pea
- (b) ke fakafepaki ki ha faka'ilonga fakasiokalafi 'a ia, neongo 'oku mo'oni 'a e vahefonua', vāhenga fonua' pe feitu'u 'oku tupu ai 'a e ngaahi koloa ko ia', 'oku ne faka'ali'ali ki he kakai' 'oku tupu 'a e koloa ko ia' 'i ha vahefonua kehe.
6. Kapau 'oku pu'aki tatau kae 'uhinga kehekehe 'a e ngaahi faka'ilonga fakasiokalafi ki he ngaahi uaine', kuo pau ke malu'i taki taha fakatatau ki he palakalafi (b) 'o e Kupu 5. Kapau ko ha ngaue'aki fakataha 'o ha ngaahi faka'ilonga pehē 'oku ngofua, kuo pau ke tu'utu'uni 'e he Failesisita 'a e ngaahi tu'unga' e ala ngaue'aki ke fakafaikehekehe' 'a e ngaahi faka'ilonga pu'aki tatau kae 'uhinga kehekehe ko ia', kae kau 'i hono fakakaukau' 'a e fiema'u ke fakapapau' 'a e me'a ke fai tatau ki he kau fa'u 'oku fekau'aki mo ia' pea ke 'oua 'e takihala'i 'a e kau konisiuma'.
7. Kuo pau 'e 'ikai kau 'a e ngaahi me'a ko 'eni' 'i he malu'i 'o e ngaahi faka'ilonga fakasiokalafi: 'Ikai kau 'i he malu'i
- (a) ngaahi faka'ilonga 'oku 'ikai ke tatau mo e 'uhinga 'o e "faka'ilonga fakasiokalafi";
- (b) ngaahi faka'ilonga 'oku fepaki mo e ma'uma'uluta 'a e kakai' pe mölale';
- (c) ngaahi faka'ilonga fakasiokalafi 'oku 'ikai ke malu'i pe kuo 'osi hono malu'i 'i honau ngaahi fonua tupu'anga', pe kuo 'ikai ke kei ngaue'aki 'i he fonua ko ia'.
8. Ko ha taha 'oku ne fakahoko 'i he loto ki ai ha ngäue 'oku maumau ai 'a e lao ni 'oku ne fai ha hia, pea 'oku ala mo'ua 'i ha'ane halaia ki ha tautea pa'anga 'e 'ikai toe laka hake 'i he T\$5,000 pe ko e ngäue pöpula 'o 'ikai toe laka hake 'i he ta'u 'e 5 pe fakatou'osi. Tautea
- KONGA III - LESISITA 'O E NGAahi FAKA'ILONGA FAKASIOKALAFI
9. (1) Kuo pau ke faile 'i he Failesisita 'a e kole lesisita 'o ha faka'ilonga fakasiokalafi. Kole Lesisita

- (2) Ko ha taha fakaenatula, mafai fe'unga pe sino fakalao 'a ia ko ha taha fa'u 'oku ne fakahoko ha ngaue 'i he 'elia fakasiokalafi 'oku fakamahino'i 'i he kole, 'o felave'i mo e ngaahi koloa 'oku fakamahino'i 'i he kole, mo ha ngaahi kulupu 'o ha ni'ihii pehee kuo pau ke nau ma'u 'a e totonu ke faile ha kole.

Kakano 'o e kole

10. Kuo pau ke fakamahino'i 'i he kole 'a e:

- (a) hingoa, tu'asila mo e tangata'i fonua 'o ha taha fakaenatula pe sino fakalao 'oku ne faile 'a e kole, mo e lakanga 'o e taha kole 'a ia 'oku ne fai 'a e kole lesisita;
- (b) faka'ilonga fakasiokalafi 'oku kole ke lesisita;
- (c) 'elia fakasiokalafi 'oku ngaue'aki ki ai 'a e faka'ilonga fakasiokalafi;
- (d) ngaahi koloa 'oku ngaue'aki ki ai 'a e faka'ilonga fakasiokalafi; mo e
- (e) tu'unga lelei, ongoongo pe ha 'ulungaanga kehe 'o e ngaahi koloa 'oku ngaue'aki ki ai 'a e faka'ilonga fakasiokalafi;
- pea kuo pau ke totongi 'a e totongi kuo tu'utu'uni.

Ngaue ki he kole

11. (1) Kuo pau ke sivi 'e he Failesisita pe 'oku muimui pau 'a e kole ki he ngaahi fiema'u 'a e ngaahi kupu 7, 9(2) mo e 10 mo e Ngaahi Tu'utu'uni 'oku kau ki ai'.

- (2) (a) Kapau 'e pehe 'e he Failesisita kuo fakakakato 'a e ngaahi tu'unga 'i he kupusi'i (1), kuo pau ke ne kouna ke pulusi 'a e kole kuo tali, 'i he Kasete.
- (b) 'E ngofua ki ha taha kaunga pe ha ma'u mafai fe'unga kaunga, 'i loto 'i he vaha'a taimi kuo tu'utu'uni pea 'i he founga kuo tu'utu'uni, ke ne fakaha ki he Failesisita ha fakakikihi ki he lesisita 'o e faka'ilonga fakasiokalafi makatu'unga 'i he te'eki ai ke fakakakato ha taha pe lahiange 'o e ngaahi fiema'u 'a e ngaahi Kupu 7, 9(2) mo e 10.
- (c) Kuo pau ke 'oatu 'e he Failesisita ha tatau 'o ha fakaha pehe ki he taha kole, pea, 'i loto 'i he vaha'a taimi kuo tu'utu'uni pea 'i he founga kuo tu'utu'uni, kuo pau ke 'oatu 'e he taha kole ki he Failesisita ha fakamatala-fakafepaki ki he fakakikihi, kapau 'e 'ikai ke ne fai pehe, kuo pau 'e lau kuo ne si'aki 'a e kole.
- (d) Kapau 'e 'oatu 'e he taha kole ha fakamatala-fakafepaki, kuo pau ke 'oatu 'e he Failesisita hano tatau ki he taha kuo ne fakaha 'a 'ene fakakikihi pea hili 'ene fanongo ki he ongo fa'ahi, kapau 'oku loto ha toko taha 'o kinua pe fakatou'osi ke fai ha'ane fakamatala, mo e fakakaukau'i 'a e keisi, kuo pau ke ne tu'utu'uni pe 'e lesisita 'a e faka'ilonga fakasiokalafi pe 'ikai.

- (3) Kapau 'e pehē 'e he Failesisita 'oku kakato 'a e ngaahi tu'unga 'i he kupusi'i (1), pea
- (a) kuo 'ikai ke fakakikihi'i hono lesisita 'o e faka'ilonga fakasiokalafi 'i loto 'i he vaha'a taimi kuo tu'utu'uni; pe
- (b) kuo fakakikihi'i hono lesisita 'o e faka'ilonga fakasiokalafi pea na'e tu'utu'uni ma'a e taha kole 'a e ola kuo tu'utu'uni, kuo pau ke ne lesisita 'a e faka'ilonga fakasiokalafi, pulusi ha lau kau ki hono lesisita pea ke ne 'oatu ki he taha kole ha tohi fakamo'oni lesisita.
12. Kuo pau ko e kau fa'u pe ko ia 'oku fakahoko 'enau ngaue 'i he 'elia fakasiokalafi 'oku fakamahino'i 'i he lesisita te nau ma'u 'a e totonu ke ngaue'aki ha faka'ilonga fakasiokalafi kuo lesisita, 'i hono fakahoko 'o e fefakatau'aki, 'o felave'i mo e ngaahi koloa kuo fakamahino'i 'i he lesisita, ka kuo pau ke ma'u 'e he ngaahi koloa ko ia 'a e tu'unga lelei, ongoongo pe ha ngaahi 'ulungaanga kehe kuo fakamahino'i 'i he lesisita'. **Totonu ki hono ngaue'aki**
13. (1) 'E ngofua ke kole 'e ha taha kaunga ki he Fakamaau'anga' ke tu'utu'uni: **Kaniseli mo fakatonotonu 'o e lesisita**
- (a) ke kaniseli 'a e lesisita 'o ha faka'ilonga fakasiokalafi 'i he 'uhinga 'oku 'ikai ke totonu ke malu'i pehē ia 'o fakatatau ki he Kupu 7;
- (b) ke fakatonotonu 'a e lesisita 'o ha faka'ilonga fakasiokalafi 'i he 'uhinga 'oku 'ikai ke tatau 'a e 'elia fakasiokalafi kuo fakamahino'i 'i he lesisita' mo e faka'ilonga fakasiokalafi ko ia, pe koe'uhi ko e faka'ilonga 'o e ngaahi koloa 'oku ngaue'aki ki ai 'a e faka'ilonga fakasiokalafi pe ko e faka'ilonga 'o e tu'unga lelei', ongoongo pe ha 'ulungaanga kehe 'o e ngaahi koloa ko ia'oku pulia pe 'oku ta'efakafiemalie.
- (2) 'I ha ngaahi hopo 'i he kupu ni, ko e fanongonongo 'o ha kole kaniseli pe fakatonotonu:
- (a) kuo pau ke tufa ia ki he taha na'a ne failē 'a e kole ke lesisita 'a e faka'ilonga fakasiokalafi pe ha taha 'e hoko hake ki ai faka-tukufakaholo; pea
- (b) kuo pau, 'i hano pulusi 'i he Kasete', ke 'ave ki he ni'ihi kotoa pē 'oku 'i ai ha'anau totonu ke ngaue'aki 'a e faka'ilonga fakasiokalafi 'i he Kupu 12.
- (3) Ko e ni'ihi 'oku lau ki ai 'i he kupusi'i (2) mo ha taha kaunga kehe 'e ngofua, 'i loto 'i ha vaha'a taimi kuo pau ke fakamahino'i 'e he Fakamaau'anga' 'i he fanongonongo ko ia', ke ne kole ke kau ki he hopo'.

- Ngaahi Lesisita** 14. Kuo pau ke tauhi 'e he Failesisita ha Lesisita 'o e Ngaahi Faka'ilonga Fakasiokalafi 'a ia kuo pau ke fakahü ki ai 'a e ngaahi lekooti kuo tu'utu'uni 'i he Lao' ni 'a ia 'e ngofua ki ha taha pe ke ne vakai'i mo ma'u hano ngaahi tatau 'o ha me'a kuo fakahü ki ai, 'o fakatatau ki he ngaahi totongi moe ngaahi tu'unga 'oku tu'utu'uni.

KONGA IV - FAKANGAUE

- Pulusi 'i he Kasete** 15. Kuo pau ke pulusi 'e he Failesisita 'i he Kasete' 'a e ngaahi me'a kotoa pe 'oku tu'utu'uni 'e he Lao' ni ke pulusi.

- Fakatonotonu 'o e ngaahi hala mo e fakalöloa 'o e taimi** 16. (1) 'E ngofua ki he Failesisita', fakatatau ki ha tu'utu'uni 'i he ngaahi tu'utu'uni', ke ne fakatonotonu ha hala 'i ha kole pe ha tohi kuo faile 'i hono 'Ofisi' pe ha lekooti kuo fakahü ki ai fakatatau ki he Lao' ni, pe ko e ngaahi tu'utu'uni'.

- (2) Kapau 'oku fiamälie 'a e Failësisita 'oku fakatonuhia'i ia 'e he 'ätakai, 'e ngofua, 'i ha'ane ma'u ha tohi kole, ke ne fakalöloa 'a e taimi ki hono fakahoko ha ngäue pe ko hono fakahoko ha hopo 'i he Lao' ni mo e ngaahi tu'utu'uni', 'i hano fanongonongo ki he ngaahi fa'ahi 'oku kau ki ai' pea fakatatau ki ha ngaahi tu'unga 'a ia te ne tu'utu'uni'. 'E ngofua ke foaki 'a e fakalöloa' neongo kuo 'osi 'a e taimi ki hono fakahoko 'o e ngäue' pe ki hono fakahoko 'o e hopo'.

- Ngaue'aki 'o e ngaahi mafai fakaeia** 17. Kuo pau ke 'oatu 'e he Failësisita ki ha fa'ahi 'i ha hopo kuo fakahoko 'iate ia ha faingamälie ke fai ha'ane fakamatata kimu'a pea' ne fakahoko ha mafai fakaeia kuo foaki ki ai 'e he Lao' pe ngaahi tu'utu'uni' 'e kaunga kovi ki he fa'ahi ko ia'.

- Mafai 'o e Fakamaau'anga** 18. Kuo pau ke ma'u 'e he Fakamaau'anga 'a e mafai ki ha fakakikihi fekau'aki mo hono ngaue'aki 'o e Lao' ni mo e ngaahi tu'utu'uni' pea 'i he ngaahi me'a 'oku fiema'u ke 'oatu ki he Fakamaau'anga' 'i he Lao' ni mo e ngaahi tu'utu'uni.

- Tangi ki he Minisita** 19. 'E ngofua ke fai ha tangi 'e ha fa'ahi kaunga ki he Minisita' 'i ha tu'utu'uni kuo fai 'e he Failesisita' 'i he Lao' ni pea kuo pau ke faile 'a e tangi ko ia 'i loto 'i he mahina 'e ua mei he 'aho 'o e tu'utu'uni ko ia'.

- Ngaahi Tu'utu'uni** 20. (1) Kuo pau ke 'oatu 'e he Minisitä 'i he loto ki ai 'a e Kapineti', ke ne fa'u ha ngaahi tu'utu'uni ki hono fakahoko 'o e Lao' ni.

- (2) 'E ngofua ke tu'utu'uni 'i he Ngaahi Tu'utu'uni' ki hono totongi ha ngaahi totongi 'o fekau'aki mo e ngaahi kole lesisita 'o e ngaahi faka'ilonga fakasiokalafi mo e ngaahi me'a fekau'aki mo ia.

KONGA V: NGAABI TU'UTU'UNI MAKEHE FEKAU'AKI MO E NGAABI
FAKA'ILONGA' MO E NGAABI ME'A MAKEHE

21. Kuo pau ki he Failesisita', koe'uhi ko hono lakanga' pe 'i he kole 'e ha fa'ahi kaunga, ke ne fakafisi ke tali pe te ne fakata'e'aonga'i 'a e lesisita 'o ha faka'ilonga fefakatau'aki 'oku 'i ai pe 'oku 'i loto ai ha faka'ilonga fakasiokalafi fekau'aki mo ha ngaahi koloa 'oku 'ikai ko hono tupu'anga 'a e 'elia fakasiokalafi kuo fakahä, kapau ko hono ngaue'aki 'i Tonga 'o e faka'ilonga ko ia' 'i he faka'ilonga fefakatau'aki 'o ha ngaahi koloa pehë 'oku natula ke takihala'i 'a e kakai' fekau'aki mo e feitu'u tupu'anga totonu'.
- Ngaahi faka'ilonga fefakatau'aki takihala
22. Kuo pau ke fakafisi pe fakata'e'aonga'i 'e he Failesisita' hono lesisita 'o ha faka'ilonga fefakatau'aki 'o e ngaahi uaine 'oku 'i ai pe 'oku 'i loto ai ha faka'ilonga fakasiokalafi 'o e hingoa 'o e ngaahi uaine pe ha faka'ilonga fefakatau'aki 'o e ngaahi sipiliti 'oku 'i ai pe 'oku 'i loto ai ha faka'ilonga fakasiokalafi 'o e hingoa 'o e ngaahi sipiliti, koe'uhi ko hono lakanga' pe 'i ha kole 'a ha fa'ahi kaunga, ki ha ngaahi uaine pe ngaahi sipiliti 'oku 'ikai ko honau tupu'anga' ia.
- Ngaahi faka'ilonga fefakatau'aki 'oku fehahangai mo ha faka'ilonga fakasiokalafi ki he ngaahi uaine mo e ngaahi sipiliti
23. (1) Kuo pau 'e 'ikai ke ta'ofi 'e ha me'a 'i he Lao' ni 'a hono hokohoko atu pe ko hono ngaue'aki pehë 'i Tonga' ni 'o ha fo'i faka'ilonga fakasiokalafi 'a ha fonua kehe ki hono fakahingoa ha ngaahi uaine pe ngaahi sipiliti fekau'aki mo ha ngaahi koloa pe ngaahi sevesi 'a ha kakai Tonga pe ha ni'ih'i 'oku nau nofo 'i Tonga 'a ia kuo nau 'osi faka'aonga'i hokohoko 'a e faka'ilonga ko ia' 'o fekau'aki mo e ngaahi koloa pe ngaahi sevesi tatau pe fekau'aki mo ia 'i he vahefonua 'o Tonga':
- Makehe 'o e ni'ih'i ne nau faka'aonga'i kimu'a
- (a) 'i ha ta'u 'e 10 pe lahi ange kimu'a 'i he 'aho 15 'o 'Epeleli 1994, pe
- (b) 'i he loto ma'a 'i ha taimi kimu'a 'i he 'aho ko ia'.
- (2) Kapau na'e fai ha kole ki ha lesisita ha faka'ilonga fefakatau'aki 'i he loto ma'a, pe kapau na'e ma'u ha ngaahi totonu ki ha faka'ilonga fefakatau'aki 'i hano faka'aonga'i 'i he loto ma'a:
- (a) kimu'a 'i he 'aho 'o e kamata ngäue 'a e Lao ni'; pe
- (b) kimu'a pea malu'i 'a e faka'ilonga fakasiokalafi ko ia 'i hono fonua tupu'anga', kuo pau 'e 'ikai ke uesia 'e he Lao ni hono lesisita pe ko e fakalao hono lesisita 'o ha faka'ilonga fefakatau'aki, pe ko e totonu ke faka'aonga'i ha faka'ilonga fefakatau'aki, makatu'unga 'i he tatau, pe faitatau 'a e faka'ilonga fefakatau'aki ko ia', mo ha faka'ilonga fakasiokalafi.
- (3) Kuo pau 'e 'ikai ke ngaue'aki ha me'a 'i he Lao ni ki ha

fakasiokalafi 'o ha fonua fekau'aki mo ha ngaahi koloa pe ngaahi sevesi 'a ia 'oku tatau 'a e faka'ilonga ki ai' mo ha fo'i lea 'oku ngaue'aki 'i he lea faka-Tonga' ko ha hingoa angamaheni ia 'o ha ngaahi koloa pe ngaahi sevesi pehē 'i Tonga pe fekau'aki mo ha faka'ilonga fakasiokalafi 'o ha toe fonua kehe 'o ha ngaahi koloa fo'u mei he vaine' 'a ia 'oku ngaue'aki ki ai 'a e faka'ilonga 'oku hingoa tatau mo ha fa'ahinga kälēpi na'e 'i Tonga 'o kamata mei he 'aho 1 'o Sanuali, 1995.

- (4) Ko ha kole ki ha tu'utu'uni 'i he Konga II 'o e Lao' ni fekau'aki mo hono ngaue'aki pe ko hono lesisita 'o ha faka'ilonga fefakatau'aki kuo pau ke 'oatu ia 'i loto 'i he ta'u 'e nima hili hono 'iloa 'i Tonga' ni hono ngaue hala'aki 'o e faka'ilonga kuo malu'i pe hili 'a e 'aho hono lesisita 'o e faka'ilonga fefakatau'aki' 'i Tonga', ka kuo pau ke 'osi pulusi 'a e faka'ilonga fefakatau'aki' 'i he 'aho ko ia', kapau na'e kimu'a 'a e 'aho ko ia' 'i he 'aho na'e 'iloa ai hono ngaue'aki hala' 'i Tonga' pea kapau 'oku 'ikai ke ngaue'aki pe lesisita 'a e faka'ilonga fakasiokalafi ko ia' 'i he loto kovi.
- (5) Kuo pau 'e 'ikai ke uesia 'e he Lao' ni 'a e totonu 'a ha taha ke ne ngaue'aki, 'i hono fakahoko 'o e fefakatau'aki', 'a e hingoa 'o e taha ko ia' pe ko e hingoa 'o e taha na'a ne fetongi' 'i he pisinisi', tukukehe kapau 'oku ngaue'aki 'a e hingoa ko ia' 'i ha founa ke takihala' 'a e kakai'.

Na'e tali 'i he Fale Alea 'i he 'aho ni 3 'o Sepitema, 2002.